

Christopher Caldwell

Autor: Christopher Caldwell

V prosinci (2018) skupinky francouzských protestujících, označovaných jako **Žluté vesty**, zastavovaly motoristy na kruhovém objezdu v místě, kde se v zalesněných burgundských kopcích setkávají silnice N151 a D951A. Protestující, jejichž přízvisko odkazuje na ve výbavě motoristů povinné reflexní vesty, se do ulic a na křižovatky vydali už o měsíc dříve, na protest proti plánované nové dani na naftu. V následujících týdnech ovšem jejich důvody ke stížnostem získávaly stále méně politický (proti nebo pro konkrétní opatření) a výrazněji existenční charakter (proti nemožnosti vyjít na francouzské periferii s penězi).

Do žluté oděný řidič sanitky Jerome se návštěvníka zeptal, jestli byl kousek dál v městečku Clamecy. Je úžasné, zazněla odpověď. Hrázděné domy... rodiště slavného romanopisce **Romaina Rollanda**... proslulý gotický kostel z 13. století, sevřený meandry řeky Yonne a jejího menšího přítoku Beuvronu.

Jerome to všechno dobře věděl. V Clamecy vyrostl. „A podíval ses pořádně?“ ptal se – „město umírá.“

Nemýlil se. V Clamecy žilo ještě v 70. letech 5 900 obyvatel, kteří z většiny pracovali v místních továrnách. Dnes jich zde zbývá už jen 3 900, většinou dříve narozených. A přestože jsou jeho ulice překrásné a Pařížané si zde rádi hledají venkovské bydlení na léto, většina obchodů v Clamecy je opuštěná, stejně jako přes týden zdejší náměstí. Dvouposchodový domek v centru blízké vesnice Dornecy koupíte za 14 tisíc euro. Podobnou proměnu zažívá většina evropského venkova. 1] Online poskytovatel **ubytování Airbnb** se snaží vybídnout své uživatele k záchraně města Grottole na vrcholku hory v Basilicatě, nedaleko nártu italské

boty. 2] Grottole ve středověku obývalo až 13 tisíc lidí, dnes jich však zbyly pouhé tři stovky, a skoro šest stovek tamních domů zůstalo opuštěných. Zkraje roku 2018 starosta sardinského Ollolai nabídl na prodej 200 domů po jednom euru v naději, že tak stabilizuje jeho populaci (která se za poslední půlstoletí zmenšila z 2250 na 1300 obyvatel) a přivábí dostatečné investice k zachování místních překrásných nemovitostí v obyvatelném stavu. 3] Totéž se odehrává na sicilské Sambuce. 4] Ve Španělsku působí realitní společnost **Aldeas Abandonadas**, která prodává ne jednotlivé opuštěné domy, ale **celé vylidněné vesnice**. Ceny začínají asi na 35 000 dolarech. Jen v Galicii je takovýchto opuštěných sídel 3 600. 5]

Pokles počtu obyvatelstva v Evropě není tím nejviditelnějším problémem starého kontinentu. Už ze své podstaty jde o fenomén, který se odvíjí poznenáhla. Dost možná se ale jedná o nejhluběji zakořeněný a nejdůležitější problém Evropy. Dotýká se totiž úplně všeho. Klesající populace je nutně populací stárnoucí, což znamená těžký nápor na sociální stát 20. století, základní stavební kámen evropského způsobu života. Méně pracujících i daňových poplatníků ztěžuje splácení úroků státních dluhů, zvláště pak v zemích jako Itálie, které jsou dlouhodobě výrazně zadlužené. **Evropští politici kvůli touze po přílivu nové pracovní síly a vyšším daňovém výběru dlouhá léta přivírali oči nad trvale nepopulární, desetiletí trvající vlnou masové imigrace.** V Evropě totiž imigrace znamená islám a rasové odlišnosti, jejichž obroušení hran má své vlastní náklady a komplikace.

V tomto článku se věnuji příčinám a jednotlivým aspektům evropské demografické krize, důsledkům snahy o její vyřešení imigrací, specifickými dopady blízkosti Evropy rychle rostoucí Africe, mezinárodní dimenzi demografické zimy i tím, jak odlišné vize řešení hrozí rozervat Evropskou unii, na počátku roku 2019 stále ještě sdružující 28 evropských států.

Jak vážná vlastně evropská demografická krize je?

Evropa se smršťuje znepokojivě závratným tempem. Evropská unie měla v roce 2015 509,4 milionů obyvatel, když v ní sdružených zemích přibylo od roku 1960 asi 100 milionů obyvatel. To však nejspíš do budoucna zůstane jakousi nejvyšší dosaženou rýskou. Statistický orgán EU Eurostat předpovídá, že do roku 2080 už evropská populace vyšplhá jen o pár milionů, na 518 milionů lidí. K tomu však bude muset Evropa nové lidi ve velkém importovat. Bez migrace, jak ukazuje Eurostat, by se její populace do roku 2080 snížila na 407 milionů, tedy asi na úroveň poloviny 20. století. 6]

Aby zůstala populace stabilní, musí průměrná žena během života porodit asi 2,1 dětí. Tak „nahradí“ sebe i svého manžela. Porodnost v Evropě se prudce propadla v 70. letech a koncem století se ustálila na velice nízké úrovni. Ženy v Itálii, Španělsku a Německu rodí v posledních desetiletích v průměru jen 1,3 – 1,4 dětí, Španělsko se dokonce načas propadlo na úroveň 1,1. 7] **To věští hojné problémy: každá nová generace je asi o třetinu méně početná než ta předcházející.**

Negativní demografický vývoj v Evropě dlouhá léta zakrývala kombinace imigrace a prodloužení věku dožití: i přes pokles porodnosti se tak počet obyvatel nesnižoval. Prodloužení věku se ale stalo nedílnou součástí systému, medián věku se výrazně navýšil, a

tak je úloha imigrace při vyplňování mezer stále patrnější. Německo s Japonskem, kde je polovina lidí starší než 47 let, se staly nejstaršími společnostmi v dějinách lidstva. Rakousko s Itálií jsou v těsném závěsu za nimi. **(Možná někdo pracuje na teorii, proč všechny čtyři země soutěží o toto pochybné prvenství za 2. světové války patřily k poražené Ose...)** A aby toho nebylo málo, přišlo v roce 2015 nemilé překvapení: očekávaná délka života v EU se začala snižovat.

Tyto trendy důvěrně znají také Američané. I jejich délka dožití v poslední době utrpěla, především u bělochů. (V přelomové studii z roku 2015, jež se jako první pokusila pozorovaný pokles kvantifikovat a vysvětlit, ji ekonomové z Princetonu Anne Caseová a Angus Deaton připisují závislostem a mentálním nemocem, když výslovně zmiňují „širší dostupnost opioidních léků proti bolesti na předpis“, spolu s nižší cenou a vyšší účinností heroínu /který pomalu nahrazuje fentanyl, který je stokrát účinnější než morfium – pozn. DP/.) 8] Některé oblasti pak zaznamenaly pokles porodnosti skutečně propastný: v roce 1947 se ve státě Západní Virginie narodilo 55 000 dětí, v roce 2018 už jenom 18 000. 9] Amerika jako celek má však k trendu klesající populace velice daleko.

V Evropě naopak tyto trendy probíhají už desítky let a jsou pevně nastavené. (V Německu už od roku 1972 více lidí umírá, než se jich narodí.) 10] Podle zesnulého historika Waltera Laqueura bychom ale neměli předzvěsti demografického stmívání zaměňovat s katastrofickými scénáři z počátku 20. století, z nichž se některé naplnily a další nikoliv: „Proroci včerejška se soustředili na budoucí trendy, zatímco v současné Evropě máme co do činění s vývojem, který se z větší části už skutečně udál,“ napsal Laqueur. 11]

Příčiny demografického soumraku

V debatách o nízké porodnosti Evropanek zpravidla dříve či později zazní slovní spojení „druhý demografický přechod“. Jak se jednotlivé země stále více modernizují a bohatnou, rodí se v nich méně dětí. Ve Francii se o problémech s porodností začalo hovořit už v 19. století. Až donedávna se teorie demografického přechodu jevila jako v podstatě neotřesitelná. Při pohledu na vyspělé země se míra porodnosti pohybovala kolem dvou dětí na ženu, porodnost zemí Třetího světa pak připomínala evropská čísla z minulých století.

V současné době jako by se ale celý proces dále zašmodrchával. Spojené státy nebyly nikdy o nic méně „moderní“ než Evropa, navíc jsou o něco bohatší, přesto se tam dlouhodobě rodilo a rodí dětí víc. Dostatečným vysvětlením pak není ani větší americká zbožnost. V řadě zemí se porodnost propadla pod hranici prosté reprodukce a dokonce na evropskou úroveň ještě předtím, než se evropské životní úrovni byt jen přiblížily. Jednou z nich je íránská teokracie, která vykazuje úhrnnou plodnost 1,66. 12] V Evropě to pak jsou spíš bohatší, modernější a sekulárnější země, kde ženy mají o něco více potomků než na hospodářské a technologické periferii. Francouzky rodí více dětí než Albánky a Švédky více než Řekyně. 13]

Německé společenské vědy pokročily při hledání vysvětlení, proč některé země v moderních evropských podmínkách mají více dětí a jiné méně, asi nejdále. Jejich vysoká expertíza je celkem nasnadě: V první řadě se Německo může pyšnit špičkovými demografickými

statistikami, shromažďovanými tamním Statistisches Bundesamt, zadruhé je rozsah demografického úpadku pro zemi značným strašákem. A konečně zde dochází také k soudnímu výkladu s demografií spjatých problémů, konkrétně v případech porovnávajících právní postavení rodičů a bezdětných. V tzv. „Případu dlouhodobé péče“ z 3. dubna 2001 14] rozhodl Vrchní spolkový soud (Bundesverfassungsgericht), že v prostředí moderního sociálního státu německého modelu mají bezdětní nespravedlivou výhodu nad spoluobčany s dětmi, protože ti „reprodukčně i finančně přispívají“ k fungování průběžného sociálního systému. 15]

Soud své rozhodnutí odůvodnil tím, a později to dále rozvedl třeba ekonom Hans-Werner Sinn z mnichovského Ifo Institutu, že v průběžném sociálním systému jsou starobní důchody jedné generace financovány z produktivní činnosti generace následující. Představte si mladší generaci jako stroj na peníze. Všichni příslušníci starší generace mají na tyto peníze nárok. Jen část z nich se však na kompletních a vysokých nákladech jeho zřízení podílela tím, že měla, vychovala a vzdělala děti. Bezdětní tak nikdy nemuseli investovat do penzí, jež nyní pobírají.

Rodiče v každé generaci doufali, že je děti budou podporovat, až budou příliš staří na to, aby sami pracovali. V tomto smyslu tak všechny státní důchodové systémy rozprostírají riziko bezdětnosti na celou populaci. Důvody pro to mít děti tím sice nezanikají, ty přímočaře ekonomické však ano. Sinn dokonce vysvětluje, že většina ekonomických pobídek k reprodukci byla převrácena naruby:

„V minulosti byla bezdětnost hrozivým nebezpečím, jemuž se lidé za všech okolností snažili vyhnout. Dnes však znamená ohromnou materiální výhodu, již stále více lidí také využívá. Nový Volkswagen Golf, dovolená na Maledivách... to vše lze zaplatit z peněz nevydaných na vzdělání dětí nebo z platu manželky, která se rozhodla dát před dětmi přednost kariéře... Nebezpečí spjatá s bezdětností se samozřejmě nijak nezměnila, jen došlo k jejich přenesení a rozložení na společnost jako celek.“ 17]

Je to zajímavý postřeh: **Většina penzijních systémů na Západě byla nastavena bez přihlídnutí k tomu, jaký vliv bude jejich fungování mít na počet plátců do tohoto systému.** Realita je však taková, že k bezdětnosti vybízejí tím, že ji odměňují. Jakmile se společnost těmito novými pobídkám snížením porodnosti přizpůsobí, základna se zúží a systém je třeba reformovat, ať už snížením kupní síly dávek, zvýšením věku odchodu do důchodu (který se v Německu do roku 2029 má postupně posunout z nynějších 65 let až na 67), navýšením odvodů nebo přidáním plátců do systému (což byl jeden z plánovaných cílů masivního přijetí migrantů z Blízkého východu do Německa). Německo k některému z těchto stabilizačních kroků přistoupilo už v letech 1992, 2001, 2004, 2007, 2014 a 2015.

Za stávajícího nastavení ekonomiky dětí „stojí peníze, omezují spotřebitelské volby a snižují sociální postavení,“ vysvětluje Sinn. 18] Tento svět popsala i někdejší harvardská specialistka na bankrot a současná americká senátorka (a uchazečka o kandidaturu na prezidenta) Elizabeth Warrenová ve své knize z roku 2003 *The Two-Income Trap* (Past dvou příjmů), díky níž se poprvé zapsala do povědomí širší veřejnosti. Na základě

studia rozsáhlé databáze bankrotů, kterou vytvořila, Warrenová napsala:

Sinnovo vysvětlení původu sociálního problému demografického nenahrazování není jediné myslitelné. Není totiž vyloučeno, že nebyl vyvolán snahami kapitalistický systém zkrotit (tj. sociálnědemokratickými opatřeními sociálního státu), ale kapitalistickým systémem samotným. Thilo Sarrazin 20] např. poukazuje na dramatickou proměnu demografického profilu Bangladéše s rozvojem textilního průmyslu. Úhrnná porodnost v zemi se propadla na západní úroveň (2,1), přestože HDP na hlavu zůstává na pouhých 1 516 dolarech ročně. Srovnajme to s méně industrializovaným Pákistánem, kde se porodnost stále pohybuje kolem 3,5. 21]

Tuto možnost bere vážně i německý demograf Herwig Birg ve své „biografické teorii plodnosti“:

„V ekonomikách s dynamickým pracovním trhem se od lidí na něm očekává vysoká míra profesní mobility a pružnosti. Musejí se vyhýbat nezrušitelným závazkům a omezením vlastní mobility, v první řadě pak celoživotnímu závazku druhovi a rodičovským povinnostem. Cokoliv jiného by jejich konkurenceschopnost na pracovním trhu ohrozilo.“ 22]

Řešení tohoto problému by se podle něj neobešlo bez „radikální restrukturalizace hospodářství“. 23] **Evropské společnosti se však rozhodly vsadit na jiné řešení: imigraci.**

Druhou, závěrečnou eseje najdete **tady**.

Poznámky:

1] Když v tomto článku hovořím o Evropě, mám zpravidla na mysli Evropu západní. Někdy užívám data pro celou EU, jež zahrnuje většinu zemí na západ od Ruska. V tomto případě se však popisovaný fenomén – současný rozkvět i úpadek měst – objevuje napříč celým kontinentem, od oceánu po Ural.

2] Tyra Wilkes “Airbnb Wants to Send You to Italy on Sabbatical.” Apartment Therapy, 17. ledna 2019.

3] Marie Charrel, “L’Europe face au défi du vieillissement.” *Le Monde*, 18. května 2018, s. 2.

4] “Can selling homes for the price of an espresso save this little town?” *Observer*, 27. ledna 2019, s. 32.

5] Hans-Christian Rössler, “Land im Ausverkauf.” FAX, 19. ledna 2019.

6] “People in the EU – population projections,” Eurostat, 7. ledna 2019,

7] Viz tabulka Světové banky: “Fertility rate, total (births per woman) – Germany, Italy, Spain.”

8] Anne Case and Angus Deaton, “Rising morbidity and mortality in midlife among white non-Hispanic Americans in the 21st century,” *Proceedings of the National Academy of Sciences*, roč. 112, č. 49 (8. prosince 2015), s. 15078-15083.

9] Lyman Stone, “Declining Fertility in America.” American Enterprise Institute. Prosinec 2018, s. 5.

- 10] Franz-Xaver Kaufmann und Walter Krämer, "Zur Einführung." In *Die demografische Zeitbombe*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh. 2015.
- 11] Walter Laqueur, *After the Fall*. New York: St Martin's Press, 2012, s. 273.
- 12] Viz tabulka Světové banky: "Fertility rate, total (births per woman) - Iran, Islamic Rep."
- 13] Viz tabulka Světové banky: "Fertility rate, total (births per woman) - France, Albania, Sweden, Greece."
- 14] 1 BvR 1629/94.
- 15] Herwig Birg, "Die Gretchenfrage der deutschen Demographiepolitik.", *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften* 14:3 (2016), s. 351.
- 16] Hans-Werner Sinn, "Land ohne Kinder," (přednáška), Düsseldorf, červen 2014. In Franz-Xaver Kaufmann und Walter Krämer, "Zur Einführung." In *Die demografische Zeitbombe*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh. 2015, s. 103-152.
- 17] Sinn.
- 18] Sinn.
- 19] Elizabeth Warren, Amelia Warren Tyagi, "The Two-Income Trap." New York: Basic Books, 2003, s. 6
- 20] Thilo Sarrazin, "Afrikas Kinder und die Zukunft Europas." *FAZ*, 9. července 2018, s. 16.
- 21] Viz tabulky Světové banky, "Fertility rate, total (births per woman) - Bangladesh, Pakistan" a "GDP (current US\$) - Bangladesh, Pakistan."
- 22] Birg, s. 353.
- 23] Birg, s. 353.

Analýza Christophera Caldwellova *European Demographics and Migration* vyšla na stránkách projektu Hooverova institutu *Governance in an Emerging New World* 4. února 2019.